

**З.П. Урусова, канд. екон. наук, доцент
Запорізький національний університет**

РОЛЬ ДЕРЖАВИ У ФІНАНСУВАННІ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах економічної кризи, фінансування освіти і науки в повномасштабному обсязі здається неможливим. Незважаючи на це, проблема об'єктивного визначення обсягів фінансування залишається актуальною, оскільки нормативний метод фінансування освіти створює передумови для раціонального використання коштів державного бюджету і забезпечення якості підготовки спеціалістів на рівні вимог освітнього стандарту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання проблем фінансового забезпечення розвитку освіти теоретично розробляли вітчизняні учені В. Андрущенко, Т. Боголіб, О.Ю. Бойко [13], Я.Г. Бучковська [8], А.В. Величко [12], А. Дем'янчук, І. Каленюк, В. Куценко, Т. Решетілова, А. Чернобай, М. Шаварина, В.М. Федосов [6] та ін. Серед зарубіжних авторів слід виділити праці М. Лукашенка, В. Марцинкевича, Я. Нейматова, Г. Хога. Разом з тим потребують подальшого дослідження питання щодо перспектив розвитку наближення державних стандартів освіти до європейських, а також вдосконалення законодавчої бази в контексті євроінтеграції щодо проблем фінансування освіти в Україні. Усе це свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір напрямку дослідження в науковому та практичному аспектах.

Постановка завдання. Метою даної роботи є дослідження та аналіз тенденцій фінансування освіти в Україні та визначення шляхів щодо його покращання, так як освіта всебічно розвиває людину як особистість і є найвищою цінністю суспільства.

Виклад основного матеріалу. Освіта – суспільне явище, яке впливає на всі сфери економічного життя суспільства та є вагомим елементом на шляху досягнення високих темпів економічного зростання і добробуту суспільства. Ця сфера займається формуванням знань і вмінь підростаючого покоління, його вихованням підготовки кадрів [1].

Стаття 55 Конституції України встановлює, що в Україні кожен має право на освіту. При цьому повна загальна середня освіта є обов'язковою. За Конституцією, держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і

післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам [2].

Відповідно до ст. 61 Закону України "Про освіту" [3] держава забезпечує бюджетні асигнування на освіту в розмірі не меншому 10 % національного доходу, а також валютні асигнування на основну діяльність. Кошти закладів і установ освіти та науки, які повністю або частково фінансуються з бюджету, отримані від здійснення або на здійснення діяльності, передбаченої їх статутними документами, не вважаються прибутком і не оподатковуються [4].

Фінансування закладів освіти може здійснюватися у вигляді: прямого фінансування (з одного або декількох рівнів державного та місцевих бюджетів), додаткових асигнувань за окремими програмами (підтримка кращих студентів, харчування малозабезпечених дітей тощо), дотацій або субвенцій (вирівнювання диспропорцій між регіонами, виділення матеріальних ресурсів, надання пільг тощо). При цьому враховуються певні кількісні та якісні показники діяльності навчального закладу [5].

Основні джерела фінансування розвитку освіти можуть доповнюватися джерелами, віднесеними до категорії додаткових. Серед них варто назвати такі:

- кошти, одержані за навчання, підготовку, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів згідно з укладеними договорами;
- плата за надання додаткових освітніх послуг;
- кошти, одержані за науково-дослідні роботи та послуги, виконані навчальним закладом на замовлення підприємств, установ, організацій та громадян;
- доходи від реалізації продукції навчально-виробничих майстерень, підприємств, цехів і господарств, від надання в оренду приміщень, споруд, обладнання;
- дотації місцевих бюджетів;
- кредити банків;
- добровільні грошові внески, матеріальні цінності, одержані від підприємств, установ, організацій, окремих громадян;
- інші кошти.

У разі одержання коштів з інших джерел бюджетні асигнування навчально-виховних закладів, установ та заходів системи освіти не зменшуються. Бюджетні асигнування на освіту та позабюджетні кошти не підлягають вилученню.

Зокрема, до дозволених джерел фінансування вищої освіти останніми роками включено такі: державні стипендії високообдарованим дітям, стипендії та гранти різних громадських, у тому числі міжнародних,

фондів та організацій, кредити комерційних банків та інших кредитних установ, а також державні чи муніципальні безвідсоткові кредити на навчання.

Наприклад, позабюджетна діяльність щодо здавання в оренду майна визначається наявністю у навчальних закладів значних матеріальних активів, що включають навчально-лабораторні будівлі, гуртожитки тощо.

Орендарі, як правило, крім орендної, здійснюють плату за комунальні послуги, розміри якої визначаються пропорційно займаній ними площі.

Одним із основних джерел позабюджетного фінансування є кошти, отримані за рахунок платних послуг. Цей вид діяльності є найпривабливішим для вищої школи, оскільки платні освітні послуги є високоприбутковими, адже надаються на тій самій матеріально-технічній базі, що і безкоштовні послуги і не потребують спеціальної підготовки викладачів. За умови повного реінвестування отриманого прибутку в навчальний процес, у тому числі й на заробітну плату викладачам, ці доходи повністю звільняються від оподаткування [6].

Входження країни в європейський освітній простір, а також зумовлені цим процесом зміни у вітчизняній системі освіти актуалізували вдосконалення фінансового забезпечення розвитку вищої освіти. Достатній обсяг фінансування вищої освіти можна забезпечити через розширення переліку традиційних і використання нових джерел фінансових ресурсів.

У табл. 1 наведені джерела фінансування освіти в Україні за окремими ланками навчання [7].

1. Джерела фінансування системи освіти в Україні

Рівень освіти	Джерела фінансування навчальних закладів
Дошкільна освіта	- кошти засновника (власника); - кошти відповідних бюджетів (для державних і комунальних дошкільних навчальних закладів); - кошти батьків або осіб, які їх замінюють; - добровільні пожертвування та цільові внески фізичних і юридичних осіб;
Дошкільна освіта	- інші кошти, не заборонені законодавством України
Загальна середня освіта	- кошти відповідних бюджетів; - добровільні грошові внески, одержані від підприємств, установ, організацій та окремих громадян; - гуманітарна допомога
Позашкільна освіта	- кошти відповідних бюджетів (для державних і комунальних позашкільних навчальних закладів); - кошти засновників (власників) (для приватних позашкільних навчальних закладів);

	<ul style="list-style-type: none"> - кошти, одержані за надання додаткових освітніх послуг, роботи, виконані позашкільним навчальним закладом на замовлення підприємств, установ, організацій та громадян, доходи від реалізації власної продукції, від надання в оренду приміщень, обладнання; - гуманітарна допомога; - дотації з місцевих бюджетів; - добровільні грошові внески, матеріальні цінності, одержані від підприємств, установ, організацій та громадян
Професійно-технічна освіта	<ul style="list-style-type: none"> - кошти державного бюджету (для державних професійно-технічних навчальних закладів); - кошти засновників (для установ професійно-технічної освіти та професійно-технічних навчальних закладів); - кошти, одержані за професійну підготовку понад державне замовлення, курсову підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації робітників відповідно до укладених договорів з юридичними та фізичними особами, а також надання додаткових платних освітніх послуг
Вища освіта	<ul style="list-style-type: none"> - кошти відповідних бюджетів (для вищих навчальних закладів, які перебувають у власності державній, АР Крим, комунальній); - кошти додаткових джерел фінансування, не заборонені законодавством

Співвідношення між бюджетним і небюджетним фінансуванням освіти змінюється залежно від численних факторів: темпів економічного розвитку, наявності бюджетних ресурсів за адекватної державної політики у сфері освіти, форми власності навчального закладу. Обмеженість обсягів бюджетного фінансування зумовлює наявність платних послуг у фінансуванні закладів освіти.

Незважаючи на існування багатоканального фінансування, будь-які зміни в системі освіти неможливі без належного фінансового забезпечення, а вивчений досвід як командно-адміністративної, так і ринкових систем господарювання, підтверджує, що саме бюджет є їх домінуючим джерелом [8, С. 20-24.].

У табл. 2 наведено окремі макропоказники економічно-соціального розвитку України протягом 2009–2012 рр. та динаміку видатків зведеного бюджету України і, зокрема, на фінансування освітньої галузі [9, 10].

2. Динаміка ВВП та видатків зведеного бюджету України за 2009-2012 рр. (млн грн)

Показник	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.
Розмір ВВП	914720	1082607	1314620	1505230
Видатки зведеного бюджету	307318	377842,9	416853,6	492394,9
Розмір видатків зведеного бюджету на	66770	72178,4	86253,6	101547,5

освіту				
У % від загальних видатків	21,7	19,1	20,69	20,62
Видатки зведеного бюджету на освіту у % до ВВП	7,29	6,6	6,5	6,7

Спостерігаємо зростання як абсолютного обсягу ВВП до 1505230 млн грн, так і видатків зведеного бюджету до 492394,9 млн грн спостерігаємо з 2009 по 2012 рр.

Щодо видатків зведеного бюджету України на освіту, то їх частка у загальних видатках бюджету зростає в абсолютному значенні, але у відносному 2010 р. вона зменшується до 19,1 % , у 2011 р. спостерігаємо підвищення на 1,59 %, але у 2012 р. вона зменшується на 0,07 %. Спостерігаємо зменшення обсягу видатків зведеного бюджету на освіту з 2010 по 2011рр., але у 2012р. становище покращилося.

Законодавчо встановлено, що держава забезпечує бюджетні асигнування на освіту в розмірі, не меншому 10 % національного доходу. Оскільки розраховано, що 10 % національного доходу становить приблизно 8 % валового внутрішнього продукту, то бачимо, що мінімальний обсяг фінансування освіти державою поки що не досягнуто.

Станом на 01.07.2011 р. контингент студентів за джерелами фінансування розподіляється таким чином [11]:

– у вишах I–II рівнів акредитації:

- 51,3 % студентів навчаються за кошти державного бюджету,
- 35,5 % – за кошти фізичних і юридичних осіб,
- 11,7 % – за кошти місцевого бюджету,
- 1,5 % – за галузеві кошти;

– у вишах III–IV рівнів акредитації

- 54,9 % студентів навчаються за кошти державного бюджету,
- 43,0 % – за кошти фізичних і юридичних осіб,
- 0,4 % – за кошти місцевого бюджету,
- 1,7 % – за кошти зацікавленої галузі.

Тобто кожен другий студент є інвестором системи вищої освіти.

Загальновідомо, що економічно розвинені країни не заощаджують на освіті. Вони щорічно кардинально збільшують витрати на освіту з державного бюджету, забезпечуючи таким чином свій майбутній розвиток. Достатньо навести такі приклади: США витрачають на ці цілі –16 %, Німеччина –12 %, Франція –16 %, Фінляндія – 7,2 % від річного валового внутрішнього продукту. Участь приватних фондів в фінансуванні системи освіти не перевищує 6 % [12, с.75-84].

Серед основних недоліків державної освіти слід відзначити:

- корумпованість;
- формальність освіти (наприклад, в багатьох регіональних освітніх закладах ступінь магістра отримують автоматично, без спеціальних іспитів);
- відтік кваліфікованих працівників через низький рівень оплати їх праці.

Український ринок освітніх послуг має всі передумови для розвитку, але обов'язковою умовою є реформи у фінансуванні освіти. Насамперед за рахунок розвитку приватної освіти, а також залучення кредитів для навчання, створення та функціонування спеціальних накопичувальних та страхових фондів. Викладацький склад є досить кваліфікованим, проте без матеріальних стимулів, нормальної матеріально-технічної бази, доступу до інформаційних ресурсів та забезпечення учбовою літературою, спостерігатимемо відтік талановитих викладачів за кордон, або ж зростання рівня корумпованості, а відтак – диплом перетвориться з показника рівня освіти на показник рівня доходів [13].

Висновки. Підводячи підсумки, необхідно зазначити, що є чимало проблем в освітній галузі. Хоча на сьогоднішній день існує багатоканальність джерел фінансування учбових закладів, проте не відбувається процесу ефективного нарощення обсягів фінансових ресурсів, формування відповідної доходної бази для фінансування послуг галузі освіти та економічно-соціального зростання держави. Таким чином необхідно зазначити, що потрібно здійснити реформи у фінансуванні освіти, наближення державних стандартів освіти до європейських, а також вдосконалення законодавчої бази.

Бібліографічний список: 1. Чала Н.Д. Бюджетна система [Електронний ресурс]: навч. посібник / Н.Д. Чала, Л.В. Лазоренко. – К.: Знання, 2010. – 223 с. – Режим доступу: <http://uchebnikonline.ru>. 2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua> 3. Про освіту: Закон України від 01.01.2013 № 1060-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>. 4. Мацелик М.О. Фінансове право [Електронний ресурс]: навч. посібник / М.О. Мацелик, Т.О. Мацелик, В.А. Пригоцький; за ред. д-ра юрид. наук, проф. В.К. Шкарупи. – К.: Знання, 2011. – 816 с. – Режим доступу: <http://pidruchniki.ws>. 5. Юрій М.Ф. Державне казначейство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://b-ko.com/book_418.html 6. Бублій Г.А. Позабюджетні джерела фінансування системи вищої освіти [Електронний ресурс] / Г.А. Бублій. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr_ep/2012_1/files/EC112_35.pdf. 7. Федосов В.М. Бюджетна система [Електронний ресурс]:

навч. посібник / за ред. Федосова В.М., Юрія С.І. – К.: Центр учб. літ-ри, 2012. – 871 с.. – Режим доступу: <http://pidruchniki.ws> 8. Бучковська Я.Г. Проблеми фінансування освіти в Україні / Я.Г. Бучковська // Наука й економіка. 2010. – № 2(18). – С. 20–24. 9. Офіційний сайт Рахункової палати України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua>. 10. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>. 11. Громадська Рада освітян і науковців України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gronu.org.ua>. 12. Величко А.В. Питання бюджетного фінансування закладів освіти / А.В. Величко, І.В. Калько // Освіта Донбасу. – 2007. – № 5. – С. 75-84. 13. Бойко О.Ю. Фінансування освіти в Україні [Електронний ресурс] / О.Ю. Бойко. – Режим доступу: <http://nauka.zinet.info>.

Урусова З.П. Роль государства в финансировании образования в Украине. Исследован уровень и основные тенденции государственного финансирования высшего образования в Украине. Определена структура источников финансирования высшего образования и предложена альтернативные финансовые источники поддержки просветительского процесса на основе реформирования самой системы образования.

Urusova Z. Role of the state in financing of education in Ukraine. A level and basic tendencies of the state financing of higher education are investigational in Ukraine. The structure of sourcings of higher education is certain and offered alternative financial sources support of elucidative process on the basis of reformation of the system of education.